

lan ötéves kreaturát, önmagát kioltva; az ürülékszagú szobában, a halott szülők sodronyán és limlomjai között zabáltatja, vakarja, súrolja a kis emberállatot, kiszakítva és fölmentve magát a civilizált ember életformájából és teherviselése alól. Mintha átlendülne a gondolatlan szellemi elnyújtózás és a transzcendens fél-megsemmisülés érzelmi küszöbére, mintha valamifajta okkult közegbe, újraélve a halott apa szenvedés-misztériumát, a dosz-tojveszkiji derengés állapotában, amelyben a fajfenntartó ösztön is az emlékezet lomtárába szorult; az önmegvalósítás és a helytállás más princípiumai érvényesek.

Konrád György műve az emberi magatartások perében nem a pesszimizmust prolongálta, mint egyes recenzensei feltételezik. A pesszimizmus profétájává kisebb erőfeszítéssel és élményfedezettel is föltornászhatta volna magát. Elég, ha kollokvialisabban, igénytelenebb stíláris apparátussal közvetíti látomás-értékű tapasztalatait. A nyomornak és az iszonynak ez a katalógus-költészete nem morbid irodalmiság; az ábrázolás fegyelme és koncentráltága nem a kontrasztal hatást keltő impassibilité szándékossága. Konrád nem „áll kívül” megírt anyagán; a szenvedés inférnóiról ennyi mozzanatot csak az tud tömöríteni keményre döngölt mondataiba, aki nem takarékoskodik önmagával, aki hajlandó odanézni, kíváncsiságával és irtózásával vezekelni, egyenlíteni, aki hajlandó belefűrödni a pokolba, hogy hírt adjon, és minél hitelesebben megmutasson a társadalom felszámolhatatlan szociális terheiből olyat is, amire nincs megoldás és recept, legföljebb utópiákról elmélkedhetünk. . .

Konrád György hisz a személyiség kikezdetlen cselekvésösztönében, nekimegy a reménytelenségnek is, mindvégig látatva vagy sugalmazva a „szeretet egymás mellé fűrt alagútjait”. Ez a hit nem vallásos, hanem a vitális biztonság jegyeit viseli. Könyve nem kínál lehetőséget a vegytiszta műfaji besorolásra. Értekező próza és epika, lélektan és szociológia, kortörténet és dokumentum-esszé keveréke, de az elfoglaltságig elragadott olvasó egyetlen hosszú versmondatnak is érezheti – a latinítás jegyében. Mértéktartó, de mégis nagyívű pátosza több műfajkategóriába-sorolást megbír. Külföldi megfelelőiről tudunk, de hazánkban utat kapart. Mintha ujjaalakította volna a tisztánlátás és ábrázolás feltételeit is. Az ábrázolás egyúttal értelmezi is a kiválasztott csoportok, emberanyag és közérzet-lecsapódások társadalmi súlyát – miközben a gyámhivatalnok reflexiói költői megformálást kapnak.

Konrád György az epikus és tanulmányíró felkészültségével és áhítatos szigorával tudósít egy mai minőségi szellemi ember világgképéről, átlényegülési és önmagára kiszabott morális készenlétéről, közjogi tudnivalókról, és közvetett, rendszerint utalós formában, történelmünk utolsó harminc esztendejének néhány elhazudhatatlan tényezőjéről – mindig a konvenciótlanság szintjén. (Magvető)

Soiymes Ida

Csoóri Sándor: Faltól falig

A teremtő nyelv c. írásában egy erdélyi asszony szavait idézi: „Akkora bánatra jutottam, hogy faltól falig sirtam. . .” A kifejezés különleges ereje megragadta Csoórit: „Faltól falig sírni? – kérdi, majd így folytatja: idézett mondatában a falak nem pusztán a látható falak, nemcsak egy parasztszoba falai. Egyúttal láthatatlanok is: a bezártság, a tehetetlenség ütközoí.” E láthatatlan falak elleni küzdelem fogja egységbe Csoóri rendkívül szerteágazó tematikájú írásait, melyek legjellemzőbb tulajdonságának a teljesség igényét tartom.

Természetesen ez a teljességre való törekvés nem a látszólag ötletszerűen fölmerülő témák kimerítő tárgyalásában és megoldásában jelentkezik, Csoóri nem a válaszadás teijességére törekszik – hiszen tudja, hogy ez nem lehetséges – hanem a kérdésés, a probléma-fölvetés teljességére. „Jól kérdezni. . . azt (jelenti), hogy megelőzzük a rossz választakat.” – írja. S valóban: a kötet minden írása kérdez vagy kérdésre ösztönöz, nagyfokú szellemi aktivitásra készítet.

Reménytelen vállalkozás lenne, ha Csoóri munkáinak műfaji meghatározásával kísérleteznénk. Néhány recenzió, képzőművészeti kritika és útijegyzet csak az, ami nem okozna

problémát a besorolásnál. A többi műfaj fölött?, vagy inkább a műfajok közti átmenet lehetőségeit tudatosan észzegezhető írás. Meggyőződése, hogy a társadalmi- és az irodalmi élet egy magasabb egységben összegeződik, egyik sem lehet teljes a másik nélkül. Szépen példázza ezt, hogy a Második születésem c. verseskötetét a Meghasonlítás világos háttére c. esszéjével zárja; itt kapunk magyarázatot kísérleteire és törekvéseire: „... a tanulmány s az esszé számomra nem a költséket vagy a próza kiegészítője, hanem előkészítője. Megfogalmazza azokat a kérdéseket, melyekre a végleges választ versben, prózában, vagy amihez egyre nagyobb erő sodor: drámában kellene megadni ... legfontosabb műfaji gondnak azt tartom, hogy az írás közben kifejtett erő hogyan alakítható át közvetlenül és veszteségek nélkül köznapi cselekvéssé, erővé.”

Ez az igény tükröződik a témák rendkívüli változatosságából is: ír kritikai problémákról, (Könyörgés agyonveretésért) – a kendőzetlen és szigorú bírálatot követeli, – portrét készít Illyésről és Veres Péterről, mindkét író művészetének legmélyebb összetevőit vizsgálja. Kultúrpolitikai írásai nem az úgynevezett kényes kérdéseket boncolgatják, sőt azt érzékeltetik, hogy nincsenek kényes kérdések, mindenről lehet a természetesség jószándékával írni.

A különböző műfajú – és tematikájában változatos – írásaiból egységes kép, egységes írói szemlélet bontakozik ki: az író és az irodalom helye és helyzete, lehetőségei és feladatai a megváltozott és állandóan változó világban – ezt vizsgálja direkt vagy indirekt módon mindegyik írása.

Illyésről és Veres Péterről írott portréiban az alkotó és a művek társadalmi hatása és hasznossága elemzésének kiinduló pontja. Csoóri egyetért Illyéssel abban, hogy amint a társadalmi fejlődés sem léphet addig előre, amíg le nem zárta a múltat, amíg nem érlelte történelemmé, az irodalmi fejlődésnek is kerékkötői a művésziileg feldolgozást nem nyert sorsdöntő események. Mert csak ezután juthatunk el odáig, hogy tanulmányyszerűbb portrét készít. Mindkét alkotó bemutatása babitsi igényű írás, még módszereiben is Babits Mihály hatásának megnyilvánulását érzékelhetjük. Csoóri nagy érdeme, hogy ez a Babits-hatás – vagy mondhatnánk úgy is, hogy a Nyugat esszéíró nemzedékének hatása – ami többé-kevésbé valamennyi esszéje mögött ott kísért – egyáltalán nem determinálja, hanem inkább szárnyakat ad ahhoz, hogy korunk társadalmi és kulturális problémáit vizsgálja.

A népköltészetéről és a népballadáról írt esszéiben (Szántottam gyöpöt, Egykor elindula tizenkét kőmives:) is túllép a megjelölt témakörökön, a népköltészet és a műköltészet viszonyát, a népköltészet egyes íróinkra gyakorolt hatását és a népköltészetnek az adott kor életében betöltött társadalmi szerepét elemzi. Nagyon elgondolkoztató az a megállapítás, hogy eddig igen sokszor hajlamosak voltunk arra, hogy a népköltészetnek az egyes alkotókra vagy a műköltészet egészére gyakorolt hatását csupán formai és stiláris jegyekben, maximum formális tartalmi jegyekben – pl.: tematika, hangulati gazdagodás – keressük, és igen keveset gondoltunk arra, hogy a népköltészet eszmeiségének irodalmi hatását kellene tanulmányozni. De hiba lenne, ha nem figyelnénk föl arra, hogy amikor Csoóri ilyen irányú elemzésekbe kezd, nem tud teljesen szabadulni Németh László Kisebbségben c. tanulmánya – erősen vitatható – szemléletének hatása alól. Éppen ezzel magyarázható, hogy a tanulmányainak végkövetkeztetései ellentétbe kerülnek egész kötetének eszmeiségével. Nem azt vitatom, hogy az „... újkori megrázkódtatások didergésében népballadáinknak még mindig mindig van mondanivalójuk”, de kissé túloz Csoóri, mikor azt állítja: Mintha a lét a maga önismeretét bizta volna rájuk. Mintha a történelem a maga legkeményebb sugallatait. Omlik a fal? Elő kell lépnie Kőmives Kelemennek.” – Nem hiszem, hogy gondjaink, nehézségeink és esetleges sikertelenségeink kőmiveskelemini tettek segítenének!

A legszélesebbkörű és legaktuálisabb témát, irodalmi életünk jelenlegi helyzetével kapcsolatos kérdések fölvetését, A kiegyensúlyozottság ára c. esszéjében olvashatjuk. Csoóri a hatvanas évek elejének pezsgő irodalmi életéhez viszonyítva ma egy egészségtelen kiegyensúlyozottságot tapasztal, s ami még nagyobb baj: „Ami jó benne (irodalmi életünkben) és ami nem, valamiféle higgadt kiegyensúlyozottságban találkozik.” Ennek a következménye az, hogy fogy a kiemelkedő alkotások száma és aggasztóan szaporodik a közepszerűeké. Ennek okát abban látja, hogy művésziileg még mindig nem sikerült tökéletesen földolgozni 1956. problematikáját. Csoóri megállapítja, hogy az 56-os események legmélyebb, ösztársadalmi jelenségeinek kritikus és önkritikus elemzésére, bátor föltárására

és drámai megjelenítésére még nem akadt vállalkozó. Ezért éri úgy, hogy társadalmi jellegű műveink nem tudnak nélkül mély gyökeret eresztetni, s emiatt nem képesek hiánytalanul megbirkózni a ma problémáival sem.

Túl sötéten itéli meg a helyzetet Csoóri Sándor? – Lehet, de az elgondolkoztató aggodás még mindig sokkal jobb, hasznosabb, mint a súlyos gondokat megkerülő, a valóban meglévő hiányosságok felett is szemet hűnyő magatartás, vagy az indokolatlan és túlzott derültség. Írásainak fő erénye, hogy álláspontja nem sodródik a végletekhez, de nem elégszik meg a langyos középúttal sem; – teljességre törekszik, kérdésfelvetésben, állásfoglalásban egyaránt. Nem szubjektív alkotói gondok és nem szűkebb irodalmi berkek kasztproblémái, hanem az irodalom társadalmi hasznosságának elősegítése és fokozása a vezérlő elve Csoóri Sándor új kötetének.

Szalánczay György

Szép versek 1968.

Úgy látszik, a költészet napi ünnepi kiadvány, a Szép versek napjaink magyar népkönyve lett. Az évi átlagos kilencezres példányszám növekedés ellenére is (a Szép versek 1966. – 29 000; a Szép versek 1967. – 36 000; a Szép versek 1968. pedig 45 300 példányban jelent meg) hamar hiánycikk a könyvesboltokban, keresettsége a népszerű magyar bestsellerekre is rálicítal. Igaz, a statisztikus számszerűség nem bizonyosság, inkább csak utalás alkotó és olvasó mélyebb kapcsolatára, mégis megerősíti a „mit ér a szó?” kétegyében vívódókat, hogy a művészet „így a szó művészete „teljes hatalom”, olyan emberformáló erő, melyet nem kell az olvasókra erőszakolni.

Az elmúlt évek kritikai fogadtatása igyekezett az évente megjelenő Szép versek antológia szerkesztési elvét csiszolni. Többen, túl tágnak ítélve a válogatást, vitáztak: a cím nem fedi a vállalkozást, hisz egyetlen nemzet felszártnál több költője nem teremt évente 2-300 szép verset több, mint húsz íves nagygazdaságban. Így hát az éves lírai termés betakarítása lenne, nagy felfedező kedvvel, teljességre törrő igényességgel? Innen nézve meg éppen szüknek bizonyul, hisz névsorolvasást tartva, eddig minden évi kötettől számon lehetett kérni az előző évi teljesítmény alapján neveket, verseket, alkotásokat.

A vállalkozás lényege valahol a fenti két szempont között tapintható. Ez, s nem a kritikára fittyet hányó szerkesztői magatartás indolja, hogy az antológiát évek óta, kisebb módosítástól eltekintve alapjában változatlan szerkesztési elv toborozza egybe. A Szép versek (s konkretizáljuk most már a sorozat legújabb tagjára, a Szép versek 1968-ra) – tulajdonképpen versek mindenkinek. Sokesztendő, áttekinthető antológia, melyben a szerkesztők a tavalyi esztendő verseinek legjavát adják, megszólaltatva az élő magyar költészet minden jellemző hangját, árnyalatát, anélkül, hogy a kötet szeizmográfja lenne az előző évi líra minden rezdülésének, avagy teljességre törekedne. A fentín túl nincs is merev rendező elve, nem egyetlen hang, egyetlen szándék, a különféle mozdulatokban meglévő egyetlen gesztus nagy erejű, sok költőben is egységes megjelenésének összeválogatása (mint volt a Tűz-tánc), s nem szigorú esztétikai szempontok szerinti válogatás, amely esztétikai minőségek, esztétikai törekvések, ars poeticák szerint mérlegel. A Szép versek 1968. nem más tehát, mint egy év magyar líráját népszerűsítő, legfontosabb törekvéseit bemutató verseskönyv, amelyben nagyon rostált antológiába is behívható klasszikus értékek mellett kisebb léptékű esztétikai minőségek is szerénykednek, s amelyben békésen símulnak egymáshoz az egyébként hevesen perlekedő akarások, egymástól elütő törekvések, ars poeticák. Így lett a gyűjtemény – érthetően – a mindent becsülettel elolvasó kritikusnak önmagában csüggesztő olvasmány, s annál vonzóbb a szemelgető, kedvenceit megkereső olvasónak, becsalogató a most ismerkedőknek, összegzésre módot adó a türelmesebnek. Népkönyv, amelyet közel felszázezren megvásárolnak, s közel háromannyian elolvasnak.

Nem elmélyült vizsgálódás, inkább a figyelmes olvasó ösztöneibe ivódott értéktétele alapján a Szép versek 1968. az előző évi antológiánál igényesebbnek, tartalmasabbnak mutatkozik. Több helyütt megállít, elgondolkodtat, gyönyörködtet, növekvő szeretettel újraolvastatja magát. Talán azért, mert az előző évinél jóval szelektáltabb (akkor 24 – most 20 ív terjedelemben, ott 73 költő 281, itt 68 – 221 versével jelent meg), de még inkább: